

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقریرات درس خارج اصول

حضرت آیت الله سید محمد رضا مدرّسی طباطبائی یزدی دامت برکات

دوره‌ی دوم - سال نهم - سال تحصیلی ۹۱-۹۲

جلسه ۶۵ - سه شنبه ۹۱/۱۲/۱

بیان محقق نائینی رحمته الله علیه در دو علم اجمالی غیر متعاصر علماً و معلوماً، یا معلوماً

محقق نائینی رحمته الله علیه در این فروض قائل اند علم اجمالی لاحق اثری ندارد. ^۱ علم اجمالی لاحق ممکن است علماً و معلوماً متأخر باشد و یا تنها معلوماً متأخر از علم اجمالی سابق باشد.

در صورتی که علم اجمالی لاحق، علماً و معلوماً متأخر باشد علم اجمالی اول موجب تنجیز حکم معلوم بالاجمال می‌شود و لامحاله مکلف باید از ظرف آبی و قرمز هر دو اجتناب کند و در ادامه وقتی علم اجمالی دومی حاصل می‌شود، یعنی قطره‌ای نجس به یکی از دو ظرف قرمز یا زرد برخورد می‌کند، در واقع علم به حکم فعلی جدیدی حاصل نمی‌شود؛ زیرا اگر قطره‌ی نجس در اناء زرد افتاده باشد موجب پیدا شدن تکلیف جدید است، اما اگر در اناء قرمز افتاده باشد از آنجا که از قبل، اناء قرمز لازم الاجتناب بود لامحاله علم اجمالی دوم، علم اجمالی به حکم فعلی علی کل تقدیر نخواهد بود و اثری نخواهد داشت و می‌توان در خصوص ظرف زرد رنگ، اصل مؤمن را بدون معارض جاری دانست.

همچنین اگر دو علم اجمالی هم‌زمان باشند اما معلوم یکی متأخر باشد؛ مثلاً در ساعت هشت، علم اجمالی به نجاست یکی از دو ظرف قرمز یا آبی حاصل شود به این صورت که دانسته شود در ساعت هفت، نجاست (معلوم اجمالی) محقق شده است، از سوی دیگر علم اجمالی دومی در ساعت هشت نیز داریم که یا ظرف قرمز نجس است یا ظرف زرد رنگ، و منشأ نجاست آنها وقوع قطره‌ی نجس در ساعت هفت و نیم در یکی از آنها است.

---

۱. اجود التقریرات، ج ۲، ص ۲۴۸

در این مثال، دو علم إجمالي هم‌زمان یعنی رأس ساعت هشت هستند اما معلوم یکی در ساعت هفت و دیگری در ساعت هفت و نیم رخ داده است.

در این فرض نیز محقق نائینی رحمته الله معتقدند علم إجمالي که معلوم آن زماناً متأخر است بدون اثر است؛ زیرا علم إجمالي به حکم فعلی علی^۱ کل تقدیر نخواهد بود؛ به دلیل اینکه اگر تکلیف در ظرف قرمز بوده فعلی و منجز شده است، لامحاله با علم إجمالي دوم نمی‌توانیم حکم فعلی جدید علی^۱ کل تقدیر داشته باشیم.

در نتیجه اگر دو علم إجمالي داشته باشیم و یکی علماً یا معلوماً مقدم باشد، علم إجمالي دوم نمی‌تواند اثر داشته باشد و منجز اطراف نخواهد بود.

اشکال شهید صدر بر کلام محقق نائینی رحمته الله

خلاصه‌ی اشکال شهید صدر رحمته الله چنین است^۱: در علم إجمالي دوم که محقق نائینی رحمته الله آن را علم به تکلیف فعلی ندانستند، باید گفت که علم به تکلیف فعلی وجود دارد؛ نهایت آن است که این تکلیف فعلی ممکن است حدوثاً و یا بقائاً موجود باشد و هر کدام باشد فرقی ندارد.

در مثال مذکور فرض کنید ساعت هشت علم إجمالي به نجاست ظرف آبی یا قرمز و در ساعت نه علم إجمالي به نجاست ظرف قرمز یا زرد حاصل شود. قطره‌ی خونی که در یکی از دو ظرف قرمز یا زرد افتاده است اگر در ظرف زرد افتاده باشد علم إجمالي به تکلیف فعلی حدوثاً می‌باشد و اگر در اناء قرمز افتاده باشد و آن ظرف نیز قبلاً نجس نبوده باشد باز علم به تکلیف حدوثی است و اگر در ظرف قرمز افتاده باشد و آن ظرف سابق نجس شده باشد تکلیف را بقائاً لازم کرده است و تفاوتی ندارد؛ زیرا تکلیف بقائی نیز مانند تکلیف حدوثی واجب‌الإطاعة است.

بنابراین حتی اگر کبرای سخن محقق نائینی رحمته الله را بپذیریم که در منجزیت علم إجمالي شرط است که علم به تکلیف فعلی در هر تقدیر باشد، ولی تکلیف فعلی اعم از تکلیف فعلی حدوثی یا بقائی است، علم إجمالي دوم به تکلیف فعلی علی^۱ کل تقدیر است و تنها در یک طرف، این تکلیف احتمالاً بقائی است که ضربه‌ای به منجزیت علم إجمالي نمی‌زند.

در ادامه شهید صدر رحمته الله می‌فرماید: اگر شرط شود که حتماً باید تکلیف حدوثی ایجاد شود تا علم

۱. بحوث فی علم الاصول، ج ۵، ص ۲۵۵.

إجمالي منجز باشد، گرفتار نقضی خواهید شد که قابل التزام نیست؛ زیرا اگر یکی از طرفین تنها مشکوک النجاسة به شک بدوی بود و سپس با قاعده‌ی طهارت شک آن رفع می‌شد، در این صورت اگر علم إجمالي حاصل شود که یا إناء قرمز نجس است یا إناء آبی، نمی‌توان این علم إجمالي را مؤثر دانست؛ زیرا ظرف قرمز علی‌الفرض، مجرای قاعده‌ی طهارت بوده است ولی لعل فی الواقع نجس باشد؛ زیرا احکام تابع علم و جهل نیست و با وجود احتمال نجاست در ظرف قرمز، علم إجمالي به وقوع نجس در یکی از دو ظرف قرمز و آبی علم إجمالي به تکلیف فعلی در هر تقدیر نخواهد بود؛ زیرا اگر نجاست به ظرف آبی برخورد کرده باشد تکلیف فعلی حادث کرده است اما اگر به إناء قرمز که فی الواقع نجس است برخورد کرده باشد علم إجمالي علم به تکلیف فعلی حادث نمی‌باشد، در نتیجه باید در این موارد، علم إجمالي مؤثر نباشد در حالی که نمی‌توان به آن ملتزم شد. پس صرف اینکه احتمال دهیم در یک طرف فعلی باشد و نتیجه بگیریم که چون علم إجمالي علم به تکلیف فعلی علی کل تقدیر نیست مؤثر نمی‌باشد، سخنی قابل قبول نیست.

نقد و بررسی اشکال شهید صدر بر کلام محقق نائینی رحمته‌الله

اینکه علم إجمالي به تکلیف فعلی حتی اگر بقائاً باشد کافی است، سخنی قابل قبول است اما به شرط اینکه این تکلیف فعلی بقائی دارای اثری غیر از اثری که تثبیت شده است باشد، و اِلّا اگر عین همان اثر قبلی باشد در چنین جایی علم إجمالي نمی‌تواند مؤثر باشد و فرض آن است که در ما نحن فیه یعنی جایی که إناء قرمز ظرف علم إجمالي سابق است، اگر تکلیف فعلی موجود باشد به واسطه‌ی همان علم إجمالي اول منجز شده است و اگر علم إجمالي دوم به تکلیف فعلی بقائی تعلق بگیرد هیچ اثر اضافه‌ای نخواهد داشت. لذا در این موارد می‌گوییم علم إجمالي دوم نمی‌تواند مؤثر باشد؛ به دلیل آنکه احتمالاً علم به تکلیف فعلی است که اثر زائدی ندارد و چنین علم إجمالي در نظر عقل، فاقد تأثیر است.

از اینجا روشن می‌شود که تشبیه ما نحن فیه به موردی که نسبت به یک طرف علم إجمالي شک بدوی وجود دارد و سپس علم إجمالي حاصل می‌شود، صحیح نیست؛ زیرا مثال شهید صدر رحمته‌الله علم إجمالي به تکلیف فعلی بقائی است که دارای اثر زائد می‌باشد؛ به دلیل آنکه اگر علم إجمالي نبود و تنها شک بدوی وجود داشت قاعده‌ی طهارت حکم فعلی را بلااثر می‌کرد. با پیدایش علم إجمالي، علم به حکم فعلی بقائاً پیدا می‌شود که دارای اثر است و لذا علم إجمالي در این مورد می‌تواند منجز باشد، برخلاف ما نحن فیه که مؤثر نیست.

و اگر خواستید، چنین تعبیر کنید: ملاک در بحث ما تنجیز است و می‌گوییم وقتی ابتدا علم اجمالی به نجاست یکی از دو ظرف قرمز و آبی وجود داشت و سپس علم اجمالی به نجاست ظرف قرمز یا زرد حاصل شد، علم اجمالی دوم نمی‌تواند مؤثر باشد؛ زیرا صلاحیت تنجیز استقلالی نسبت به هر یک از دو ظرف ندارد، همان‌گونه که محقق عراقی رحمته الله فرمودند.

البته محقق عراقی رحمته الله اشکالی در این بیان دارد که در ادامه به آن خواهیم پرداخت.

مقرر: سید حامد طاهری